

نکته‌هایی از معارف حسینی

تأملاتی بر ذکر شریف «السلام علیک یا ابا عبدالله»

دکتر محمد رضا فخر روحانی^۱

جمله کوتاه «السلام علیک یا ابا عبدالله» متضمن ابعاد و معانی متعددی از دیدگاه تاریخی، اعتقادی، آیینی، فردی و اجتماعی و زبان شناختی بوده و در عین حال که از ویژگی شعاری برای شیعه برخوردار است، خود کوتاه‌ترین زیارتنامه برای عرض ادب به محضر حضرت امام حسین علیه السلام می‌باشد. نوشتار حاضر برخی از این کارکردها را مورد بررسی قرار می‌دهد.

یکی از ممیزات شیعه در همه جوامع عرض ارادت به محضر حضرت ابا عبدالله الحسین علیه السلام می‌باشد. یکی از شعارهایی که کمابیش در همه جوامع شیعی دیده می‌شود، جمله یا عباراتی است که یاد آور سلام فرستادن به محضر حضرت امام حسین علیه السلام پس از نوشیدن آب می‌باشد. در اماکن عمومی، هر جا که ظرف یا شیرآبی برای رفع عطش باشد، جملاتی مانند «السلام علیک یا ابا عبدالله»، «سلام بر حسین»، «بنوش به یاد حسین» و «یاد حسین تشنه لب» هم دیده می‌شود.

عرض سلام به محضر حضرت امام حسین علیه السلام از جنبه‌های مختلفی برخوردار است

۱. استادیار دانشگاه قم (abumahdi1061@gmail.com)

که هرکدام شایسته توجه ویژه می باشد

جنبه تاریخی

آنچه در تاریخ‌های موثق آمده، این است که در منزلگاه شراف، لشکر اموی به فرماندهی حرابن یزید ریاحی مسیر حرکت حضرت امام حسین علیه السلام را در گرماگرم نیروزی عراق بستند. آن حضرت به اصحابشان دستور دادند که ذخایر آب خود را به نیروهای دشمن داده تا آن‌ها را از مرگ حتمی نجات دهند، زیرا شخصیتی مانند امام حسین علیه السلام شریف‌تر از آن بوده که نظاره گرجان دادن انسان‌هایی از فرط تشنگی باشند، هر چند که آن افراد به جناح دشمن تعلق داشته و به قصد جنگ با وی آمده باشند. در این نمونه از سقایت، خود حضرت نیز به نیروهای لشکر دشمن آب دادند. دریغا که لشکریان دشمن کوتاه‌فکتر از آن بودند که به لطافت روحی حضرت توجه کرده و متنبه شوند. صد افسوس، همان‌هایی که آن روز به امر و به دست حضرت از مرگ حتمی نجات یافتند، چند روز بعد آب را از اهل حرم دریغ کرده، اکثریت قاطع مردان و خود آن حضرت را تشنه لب از دم تیغ گذراندند. دست کم به همین دلیل تاریخی، آب اشاره‌ای به عطش تحمیلی بنی‌امیه بر اردوگاه حضرت امام حسین علیه السلام می باشد و جنبه یادآوری و تذکر این جنایت بنی‌امیه را تداعی می‌کند.

جنبه نشانه‌شناسی

از نظر علم نشانه‌شناسی و مطالعه نمادها (سمبل‌ها)، آب در همه فرهنگ‌ها نماد زندگی می باشد. از این رو، درج جمله سلام بر حضرت امام حسین علیه السلام در مجاورت آب، رابطه حیات با حضرت امام حسین علیه السلام را هم تداعی می‌کند. به دیگر سخن، همان‌طور که آب رابطه تنگاتنگی با حیات زیست شناختی دارد، یاد کردن و سلام دادن بر امام حسین علیه السلام نیز رابطه بسیار نزدیکی با حیات معنوی و نیل یافتن به حیات طیبه دارد. پس یاد کردن از حضرت امام حسین علیه السلام و سلام دادن به آن حضرت راهی برای ورود به عالم حیات طیبه و ماندگاری است که هر انسان عاقلی (قطع نظر از دین و آیین) به لحاظ روحی در پی به دست آوردن آن است.

جنبه آیینی و شعایر دینی

روایتی در کتاب شریف کامل الزیارات آمده است که داود بن کثیر الرقی نقل می‌کند که روزی در خدمت حضرت امام جعفر صادق علیه السلام بود، آن حضرت آب نوشیده و پس از آن چشمان مبارک آن حضرت پراز اشک گشت و رو به داود کرده، فرمودند:

ای داود، خداوند قاتل امام حسین علیه السلام را لعنت کند. هیچ بنده‌ای نیست که آب بنوشد، حسین علیه السلام را یاد کرده و قاتلش را لعنت کند مگر آن که خداوند او را به اجر صد هزار حسنه، محو شدن صد هزار گناه، بالا بردن صد هزار درجه و ثواب آزاد کرن صد هزار بنده، پاداش داده و خداوند او را در روز قیامت با دل خنک محشور می‌کند.^۱

همین فعل (عمل، سیره) حضرت امام جعفر صادق علیه السلام برای شیعیان کافی است که این کار را همواره انجام دهند. قطع نظر از پاداش اخروی عظیم این عمل، ظرافتی در این روایت نهفته است و آن این که حضرت فرمودند: «ما من عبد» (هیچ بنده‌ای نیست) و نفرمودند «ما من مسلم». از این روایت می‌توان نتیجه گرفت که به احتمال فراوان مخاطبان این پیام حضرت، تنها به شیعیان و یا مسلمانان محدود نبوده، بلکه مخاطبان آن همه احاد بشری باشند، این عمل و سیره امام صادق علیه السلام یاد حضرت امام حسین علیه السلام را به پدیده‌ای گره زده که هر موجود زنده‌ای برای ادامه حیات خود بدان محتاج است. از این رو، تا زمانی که آدمیان برای ادامه زندگی خود به آب نیاز دارند، یاد حضرت امام حسین علیه السلام تا همیشه تاریخ در ذهن‌ها و جان‌های آدمیان باقی می‌ماند. این عمل یعنی تقدیم کردن سلام به محضر امام حسین علیه السلام استراتژیک‌ترین و موفق‌ترین نوع مبارزه سیاسی - فرهنگی بر علیه فشار حکومت‌هایی بود که همواره در پی محو کردن خط فکری اهل بیت علیهم السلام بودند. با این روش، در جنگ سرد و در جبهه اعتقادی - فرهنگی، امام حسین علیه السلام پیروز همیشه این میدان است.

۱. جعفر ابن محمد ابن قولویه القمی، کامل الزیارات، تصحیح علامه عبدالحسین امینی، باب ۳۴، حدیث ۱، صص ۱۰۶-۱۰۷.

جنبه زیارتی

تاریخ اسلام شاهد بوده است که زیارت کردن قبر شریف امام حسین علیه السلام بارها با خوف و فشارها و خطرات جانی همراه بود. نمونه‌هایی از این فشارها در دوران بنی‌امیه و سپس بنی‌عباس، به ویژه در دوران حکومت متوکل عباسی بود. دقیقاً ناظر بر همین فشارها است که زیارت در دوران خوف و فشار به صورت سه مرتبه گفتن ذکر شریف «السلام علیک یا ابا عبدالله» معنا پیدا می‌کند.^۱ البته این شرایط خوف و فشار تنها به دوران بنی‌امیه و برخی از حکام بنی‌عباس، مانند متوکل محدود نبود؛ هجوم وهابیان به دو شهر نجف اشرف و کربلای معلی در حدود ۲۰۰ سال پیش و نیز در زمان حکومت بعثی‌ها، به ویژه در دوران سیاه حکومت صدام حسین در عراق هم این گونه بود. در روزگار ما، سلطه ظالمانه و فشار دد منشانه سلفی‌ها و داعش در نقاط مختلف عراق تداعی کننده جنایت‌های وحشتناکی می‌باشد که صورت خفیف‌تر آن در کتاب‌های تاریخی گزارش شده‌اند.

جنبه اعتقادی

یاد کردن و به ویژه اهدا سلام به محضر نورانی حضرت امام حسین علیه السلام، ولو به صورت بر زبان جاری کردن ذکر شریف «السلام علیک یا ابا عبدالله» هم سعادت زیارت از راه دور بوده و هم برای ذکر اجر و پاداش دارد. از سوی دیگر چنین زیارتی که هر لحظه می‌توان آن را انجام داد، اعتقاد به حضرت امام حسین علیه السلام را تحکیم بخشیده و در پرتو سلام بر آن حضرت، شخص سلام کننده پاسخ سلام را دریافت می‌کند. بسیار روشن است که که دریافت جواب سلام از سوی حضرت امام حسین علیه السلام برکات وصف ناشدنی دارد.

۱. این دستور العملی است که حضرت امام جعفر صادق علیه السلام به یونس ابن ظبیان فرمودند: «ابن قولویه القمی، کامل الزیارات، باب ۷۹. حدیث ۲، ص ۱۹۸. قابل توجه این که در باره زیارت حضرت امام حسین علیه السلام در حالت تقیه و ناامنی، حضرت امام صادق علیه السلام به یونس بن ظبیان تعلیم فرمودند که ذکر شریف «صلی الله علیک یا ابا عبدالله» را سه بار تکرار کند: «ابن قولویه القمی، کامل الزیارات، باب ۴۵، حدیث ۵، ص ۱۲۶.»

جنبه زیان شناختی

اهدای سلام به معصوم به طور کلی و به حضور مبارک حضرت امام حسین علیه السلام به طور خاص، آن هم با کاربرد ضمیر دوم شخص مفرد یعنی مورد خطاب مستقیم قرار دادن، متضمن این عقیده است که مزور زنده بوده و ناظر بر اعمال زائر است. شاهد نکته این که در زیارت نامه حضرت ثامن الحجج علی ابن موسی الرضا علیه السلام آمده است:

اشهد انک تسمع کلامی و ترد سلامی؛

شهادت می دهم که تو گفتارم را می شنوی و به سلامم پاسخ می دهی.

همین اعتقاد به زنده بودن مزور و تعامل وی با زائر در بردارنده اعتقاد با هدایت گری وی می باشد.

جنبه سیاسی

تقدیم سلام به محضر حضرت امام حسین علیه السلام نوعی اعلان موضع سیاسی زائر می باشد. این که در غالب زیارت نامه های آن حضرت، عبارت سلام و صلوات بر آن حضرت وجود دارد، به لحاظ موضع گیری سیاسی حاوی تعلق داشتن به خط فکری اهل بیت، ایمان به حقانیت آن ها و اعلان رسمی موضع سیاسی زائر است. از این رو، قرائت هر روز زیارت پرفیض عاشورا، یعنی تجدید پیمان روزانه با آن حضرت به صورت خطاب قرار دادن مستقیم آن حضرت است. چه سعادت بالاتراز این که زائر به این معرفت برسد که هر روز به طور مستقیم و به صورت گفتگویی دو طرفه به محضر حضرت امام حسین علیه السلام عرض سلام و ادب نماید و پاسخ کیمیا اثر آن وجود شریف را دریافت نماید. زیارت و سلام فرستادن به این صورت، یعنی خطاب مستقیم، در زمان حاکمیت خلفای جور و غیر معصوم، یک اقدام عملی با معانی سیاسی جدی و معارض پرور برای آنان بود و از این رو، به زیارت حضرت امام حسین علیه السلام رفتن را یک اقدام عملی بر علیه امنیت خودشان می شمردند. واضح است زائری که در خطاب به امام حسین علیه السلام از ضمیر متصل دوم شخص مفرد مذکر (-ک) و در اشاره به دشمنان آن حضرت از ضمیر سوم شخص غایب جمع (-هم) استفاده می کند قائل به تعبیر زیبایی است که هم

اعتقاد دینی و هم اعلان موضع سیاسی وی را نشان می‌دهد: اعتقاد به زنده بودن مزور و اعلان وفاداری دایمی به خط فکری وی. نمونه کوتاه و گویای این معنا در جمله "فمعکم معکم لا مع عدوکم" (پس من با شما هستم، با شما هستم و با دشمنانتان نیستم) می‌باشد که در یکی از فقرات زیارت اربعین حضرت امام حسین علیه السلام آمده است.

بر اساس آنچه گفته شد، اهداء سلام به محضر حضرت امام حسین علیه السلام (و در طرازی جامع تر، زیارت جامعه و تقدیم سلام به محضر همه معصومین علیهم السلام) تجلی دو اصل اعتقادی تولی و تبری در اندیشه دینی شیعی می‌باشد. با این نگاه، سلام کردن به حضرت امام حسین علیه السلام، در هر لحظه‌ای که زائر به آن توفیق یابد، عین عمل به دو اصل اعتقادی تولی و تبری است و این فرهنگ را در ذهن و جان زائر نهادینه می‌کند که حق و باطل در یک جا جمع نشده، تولی نسبت به حضرت امام حسین علیه السلام مقدمه تبری از خط فکری و عملکرد دشمنان ایشان نیز می‌باشد. از این رو، تولی و تبری صرفاً یک اصل اعتقادی نبوده، بلکه متضمن معنای سیاسی و اعلان موضع زائر نیز می‌باشد.

خلاصه این که اهدای سلام به محضر حضرت امام حسین علیه السلام با گفتن ذکر شریف «السلام علیک یا ابا عبدالله» در بردارنده جنبه‌های گوناگونی بوده و به نوعی کوتاه‌ترین زیارتنامه برای آن حضرت می‌باشد که دارای ابعاد گوناگونی است که شایسته نگاه جامع‌تر و ساختارمندتر دیگری است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منبع

- جعفر بن محمد بن قولویه القمی، کامل الزیارات، تصحیح علامه عبدالحسین امینی، نجف: المرتضویه، ۱۳۵۶